

MARZENNA MAGDA-ADAMOWICZ

EDUKACJA PODMIOTOWA A TWÓRCZOŚĆ W KL. I–III

Abstrakt: Edukacja przedmiotowa i praca nauczycieli z uczniami bierze swój początek z opozycji przeciwko konceptom behawioralnym i czerpie inspirację z założeń psychologii humanistycznej. W trakcie pedagogicznej pracy artystycznej nauczyciel odkrywa nie tylko talenty swoich uczniów, ale również swoje zdolności artystyczne i swoje wewnętrzne „ja”. W rzeczywistości stara się on znaleźć sposób na odnalezienie samego siebie przez komunikowanie się ze swoim wewnętrznym „ja” oraz innymi ludźmi poprzez sztukę. Prace tworzone przez kreatywnego nauczyciela wynikają z refleksji odzwierciedlających jego świadomość, cele i pragnienia, które są dla niego najważniejsze. Wyniki badań nad pracą kreatywnego nauczyciela, które przedtem nie były postrzegane jako znaczące, różnią się od postawionych hipotez. Przedstawione cele pracy artystycznej są wytycznymi dla edukacji przedmiotowej.

Słowa kluczowe: uczeń, edukacja podmiotowa, twórczość

WPROWADZENIE

Współczesna edukacja ukierunkowana jest na podmiotowe traktowanie ucznia, realizowanie jego praw, budowanie własnej, indywidualnej tożsamości. Jednocześnie ciąży na edukacji odpowiedzialność przygotowania wychowanków do życia w świecie trudnym i złożonym, stale zmieniającym się. Nauczyciel wykonujący pracę dydaktyczno-wychowawczą w ustawicznie zmieniającej się przestrzeni społecznej musi być osobą refleksyjną, innowacyjną i twórczą. Z myślą o przyszłych pokoleniach ma być nauczycielem pozytywnie zmotywowanym, nastawionym na budowanie relacji nowych, oryginalnych, niepowtarzalnych.

Na początek stawiam sobie pytanie: Czy w toku edukacji podmiotowej może nastąpić twórcze spotkanie nauczyciela z uczniem w kl. I–III? Czy obydwie podmioty edukacji mogą realizować swoją twórczość? Dlatego tytułem wprowadzenia scharakteryzowałam fenomen twórczości, specyfikę podmiotowej edukacji

w klasach I–III oraz kolejno istotę twórczego spotkania nauczyciela z uczniem klas początkowych i treści twórczego działania nauczyciela.

FENOMEN TWÓRCZOŚCI

Do początku XX wieku wartością było dzieło twórcze. Dzięki poglądom humanistycznym i pankreacjonistycznym w wieku XX i XXI rozszerza się zakres pojęcia twórczości. Tworzenie występuje w różnych dziedzinach artystycznych i innych formach życia. Następuje relatywizacja odcieni znaczeniowych pojęcia twórczości. Wartością jest twórczość sama w sobie, twórczość dla twórczości (przeżycia, doświadczenia, satysfakcji), twórcze dzieło. Ponieważ twórczość jest uwarunkowana czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi (Nęcka 2001; Popek 2003), dlatego obecnie jest rozpatrywana w kilku wymiarach, tj.: cech osobowości, procesu alnym, dzieła twórczego i jego właściwości oraz wartości i stylu życia.

W pedagogice i psychologii twórczości cały czas aktualne jest pytanie: Czy twórczość jest cechą osób wybitnych, czy też cechą powszechnie występującą u każdej osoby? Pojawiające się teorie można podzielić na dwie grupy podejść, tj. elitarne i egalitarne. Podejście elitarne (tzw. przedmiotowe) przyjmuje, że dzieci nie są twórcze, ponieważ nie są zdolne zmieniać żadnej dziedziny twórczości, nie wnoszą trwałego wkładu do zasobu wiedzy i umiejętności społecznych (sztuki, nauki, techniki itp.). Istotna jest tutaj funkcja społeczna dzieła twórczego, czyli stopień jego nowości, oryginalności i znaczenia dla społeczeństwa. Zatem twórczość ograniczono do wybitnych osób dorosłych, tzw. twórczość przez duże „T” (Nęcka, 2001), obiektywna (Popek 2003) lub historyczna (Kozielecki 2001).

Przeciwstawne do powyższego jest podejście egalitarne (tj. humanistyczne, podmiotowe), w którym akcentuje się osobiste zaangażowanie w procesie tworzenia i jego znaczenie dla rozwoju osobowości twórcy. Tak rozumiana twórczość ma charakter subiektywny (Popek 2003), osobisty, codzienny, jest przez małe „t” (Nęcka 2001), powszechny (Kozielecki 2001). Ta koncepcja przyjmuje, że każdy, niezależnie od wieku, pochodzenia i płci, ma cechy twórcze, ale rozwinięte w różnym stopniu i zakresie. Tutaj przyjmuje się, że dzieci są twórcze, co wynika z ich naturalnej biologicznej potrzeby optymalnego rozwoju oraz jest nieodłączną częścią ich dzieciństwa. Jest ona wyjątkowa dla niego samego. Dzieci, jak i dorośli, są mniej lub bardziej twórczy w niektórych dziedzinach. Twórczość przejawia się w codzienności, nie dotyczy nauki, sztuki, życia społecznego.

Podsumowując scharakteryzowane (w zarysie) powyżej dwa podejścia wobec twórczości, należy zauważyć, że te autorytety, które akcentują wyjątkową nowość, oryginalność twórczości z punktu widzenia szerszego kręgu społecznego,

jednocześnie odrzucają twórczość dziecka. Ci zaś, którzy biorą pod uwagę subiektywność nowości i wartości dzieła, opowiadają się za twórczością każdego człowieka.

SPECYFIKA PODMIOTOWOŚCI

Termin *podmiotowość* jest obecny w wielu dyscyplinach naukowych i w większości orientacji pedagogicznych. To powoduje spore zróżnicowanie sposobów jego pojmowania i stosowania.

Syntetycznie charakteryzuje termin *podmiotowość* P. Sztompka (1988, s. 11) „W antropologii filozoficznej oznacza, jak wydaje się, przeciwieństwo reifikacji, uprzedmiotowienia jednostki i podjęta została przez te kierunki, które akcentują wolność, kreatywność, dezalienację człowieka. W epistemologii oznacza odrzucenie mechanistycznej teorii odbicia i podkreślenie czynnej roli poznawczej rozumu. W historiozofii oznacza sprzeciw wobec fatalizmu, determinizmu czy providencjalizmu na rzecz perspektywy aktywistycznej i posybilistycznej”.

Podmiotowość na gruncie socjologii jest natomiast analizowana w odniesieniu do współzależności działania i struktury, co też może być różnie pojmowane. W pierwszym podejściu jako świadomość dwóch odrębnych poziomów świata społecznego, co można zwerbalizować, deklorować, a jednocześnie nie ma ona większego znaczenia dla badań socjologicznych. Drugie podejście, mające charakter empiryczny, traktuje podmiotowość jako współzależność interakcji, wzajemne oddziaływanie kogoś na kogoś (tamże).

W psychologii podmiotowość to szczególnie stan świadomości, właściwość jednostki pozwalająca na wyróżnienie „własnego ja”, na intencjonalne podejmowanie aktu sprawczego. Jednak nie jest sposobem wyrażania swojej indywidualności, jest natomiast uczestniczeniem w rzeczywistości, celowym i świadomym na nią oddziaływaniem. Zatem o podmiotowości możemy mówić wówczas, gdy zachowanie jednostki ma charakter celowy. W psychologii podmiotowość jest traktowana jako potencjał rozwojowy człowieka, jego popęd do spontanicznej aktywności i rozwoju. W tym ujęciu człowiek nie odpowiada tylko na stymulację środowiska i nie jest też produktem wcześniejszego uczenia się. Podmiotowość człowieka wyraża się w tym, że jest on przyczyną zdarzeń, co wynika z jego motywacji, która pełni funkcję służebną wobec różnych swoich potrzeb. Taka jednostka posiada jednocześnie kontrolę nad efektami własnych działań, co warunkuje zaspokajanie własnych potrzeb, pragnień (Kofta 1989).

W pedagogice podmiotowość nie jest określana jednoznacznie, wynika to z rozległości i złożoności zjawisk, którymi ta dyscyplina się zajmuje. Uogólniając poglądy

różnych autorów w odniesieniu do edukacji, podmiotowości można nadać trzy znaczenia:

Pierwsze znaczenie podkreśla podmiotowy charakter wychowania i odnosi się do relacji, które zachodzą między dwoma podmiotami: wychowawcą i wychowankiem. Te relacje mają charakter równoważny i równoprawny.

Drużę znaczenie podmiotowości to świadomy kierunek, ku któremu należy dążyć w wychowaniu i kształceniu. Tak rozumiana podmiotowość tworzy jednocześnie ważne kryterium opisu i oceny rzeczywistości edukacyjnej.

Trzecie znaczenie rozpatruje podmiotowość jako kategorię wartościującą. Wartościami, ku którym powinna zmierzać edukacja, są aspiracja bycia podmiotem i nastawienie na decydowanie o swoim losie (Lewowicki 1994).

Można wyróżnić trzy główne płaszczyzny, na których jednostka może realizować swoją podmiotowość oraz w obrębie których mogą występować czynniki jej zagrażające. Są to zjawiska wynikające, po pierwsze: z charakterystyki procesów emocjonalnych i motywacyjnych oraz spostrzegania siebie jako doświadczonego podmiotu, po drugie: są to relacje i stosunki społeczne, w jakie wchodzi jednostka, i po trzecie: są to zadania realizowane w toku życia szkolnego.

Do czynników warunkujących podmiotowość ucznia zaliczam: autonomię nauczyciela i jego kompetencje pozwalające na właściwe organizowanie procesu kształcenia, w którym punktem wyjścia stają się: diagnozowanie potrzeb, uzdolnień, zainteresowań uczniów i wywoływanie pozytywnej motywacji do uczenia się oraz jakość przestrzeni, gdzie odbywa się edukacja, czyli warunki kulturowe i materialne oferowane przez szkołę (Popławska 2010). Jeżeli w tych wymienionych płaszczyznach podmiotowość uczniów jest zagrożona, to nie może być mowy o dobrym samopoczuciu uczniów w szkole.

Nie mniej problemów z zakresu zadaniowego przysporzy drugi podmiot interakcji w procesie edukacji – podmiotowość nauczyciela. Zgodnie z obowiązującą koncepcją wychowania, zwłaszcza w ujęciu tradycyjnym, nauczycielowi niejako z natury przypisana jest pozycja podmiotowa w relacji z wychowankiem. Jednakże jest to problem bardziej złożony i skomplikowany. Wysoki poziom podmiotowości – nie wdając się w głębsze rozważania, natomiast znacznie upraszczając – prezentuje ten nauczyciel, który:

- zdaje sobie sprawę z sytuacji wychowawczej bądź dydaktycznej w kierowanym przez siebie zespole (np. klasowym) i świadomy jest jej uwarunkowań;
- wie co, i w jaki sposób chce osiągnąć w pracy z wychowankami;
- przejawia refleksyjny stosunek wobec swoich zamierzeń i dokonań, potrafi je modyfikować i doskonalić;

- ma swobodę działania pozwalającą mu na realizację własnych zamierzeń pedagogicznych.

Podmiotowość jako wartość kojarzy się ze spontaniczną aktywnością, rozwojem, z eksponowaniem własnych możliwości do samorealizacji, autokreacji. W myśleniu pedagogicznym podmiotowość ucznia jest traktowana jako jego wartość, co przyczynia się do innych relacji nauczyciel–uczeń, które są traktowane jako warunek uczenia się. Zatem zmienia się sposób myślenia o uczeniu się jako procesie owocującym rzeczywistymi, wewnętrznymi zmianami rozwojowymi zachodzącymi w podmiocie/uczniu. W tym sensie podmiotowość ma charakter empiryczny i jest utożsamiana z rozwojem, dojrzewaniem, samorealizacją, samookreśleniem, autokreacją, tworzeniem. Tak rozumiana podmiotowość uwarunkowań jest środowiskiem uczenia się, który uruchamia cały proces wewnętrzny, motywację, potrzebę procesu rozwoju jednostki. To uczeń jest faktycznie twórcą efektów uczenia się (Bałachowicz 2009).

Podmiotem jest ta osoba, która pełni pewną rolę społeczną, kieruje swoimi stanami psychicznymi i aktywnością, ma wpływ na zdarzenia, pozostaje w procesie samodoskonalenia się, rozszerza zakres swojej podmiotowości i podmiotowości środowiska społecznego oraz ułatwia realizację podmiotowości drugiemu człowiekowi.

Tak więc realizowanie podmiotowości ucznia musi iść w parze/obok realizacji podmiotowości nauczyciela. Niepożądana jest realizacja podmiotowości jednego podmiotu edukacji kosztem innego/innych. Taki kompromis jest trudny, bo osoba dorosła odczuwa przewagę nad dzieckiem pod względem fizycznym, psychicznym, co skłania do przedmiotowego jego traktowania.

Podmiotowość w procesie edukacji wczesnoszkolnej jest stale naruszana, ponieważ uczeń z natury rzeczy jest przedmiotem tych procesów. Dorosły zaś (w tym nauczyciel), mający większe doświadczenie indywidualne, społeczne, znaczny zasób wiedzy merytorycznej i metodycznej, wie lepiej, co dziecku będzie służyło, skracając jego drogę działania. Niniejsze rodzi wymagania wobec dorosłego, aby bezwarunkowo akceptował poczynania dziecka, okazując mu zrozumienie, szacunek, zaufanie. To wynikać będzie z komunikacji interpersonalnej, która ma służyć zachowaniu równowagi między własną autonomią a zależnością od innych podmiotów edukacji. Fakty występowania niesymetrycznych relacji w procesie edukacji wczesnoszkolnej, wyznaczonych przez wiek, doświadczenia, kompetencje oraz tendencje do przedmiotowego traktowania uczniów, są jaskrawo dostrzegalne i stanowią zagrożenia podmiotowości w edukacji wczesnoszkolnej.

EDUKACJA PODMIOTOWA W KLASACH I-III

Zmiany filozoficzne edukacji, teleologii, aksjologii prowadzą w kierunku paradygmatu edukacji podmiotowej, według której jednostka jest podmiotem edukacji. Istotny jest tutaj człowiek rozwijający twórczo swoją osobowość, kształtujący indywidualność, zmierzający do własnej tożsamości poprzez różne formy aktywności (Lewowicki 1994). Podstawowym celem edukacji podmiotowej jest wspomaganie dziecka w jego rozwoju. Zadaniem edukacji podmiotowej jest stwarzanie warunków do kreowania i wyrażania własnej podmiotowości, a przede wszystkim wspomaganie człowieka/dziecka w procesie „stawania się” podmiotem (tamże).

Zgodnie z tymi założeniami w procesie nauczania dziecko powinno być aktywnym podmiotem poznającym. Będzie to możliwe dzięki świadomemu nabywaniu doświadczeń w sytuacjach umożliwiających mu samodzielne dokonywanie wyborów dotyczących przebiegu procesu edukacji. Celem i zadaniem edukacji dziecka jest stwarzanie możliwości kreowania i wyrażania własnej podmiotowości oraz wspomaganie dziecka w procesie *stawania się* podmiotem. Ważne jest zatem miejsce i rola dziecka w edukacji oraz stosunki zachodzące między jej podmiotami (nauczycielem i uczniem). Przy tym ważna jest świadomość zagrożeń i ograniczeń wynikających z równouprawnienia podmiotów edukacji, co ma wpływ na zachodzące między nimi relacje. *Stawanie się* podmiotem w toku interakcji, współdziałania, może pozostawać w sprzeczności z takim samym procesem zachodzącym u drugiej osoby – nauczyciela. Aby obydwa podmioty demonstrowały i zachowały swoją podmiotowość, w sytuacjach edukacyjnych muszą wystąpić trzy sfery, tj.: dwie indywidualne (ty i ja) i istniejące pomiędzy nimi relacje. Pierwsze dwie sfery sprawiają, że każdy podmiot edukacji z osobna musi mieć swoją przestrzeń. Prawidłowe relacje między członkami grupy wychowawczej sprawiają, że każda osoba jest w jednakowym stopniu ważna i ma dla siebie wystarczająco dużo przestrzeni. Każdemu człowiekowi do pełnego rozwoju potrzebna jest wewnętrzna zgoda na bycie sobą, na rozwój swoich zainteresowań i cech osobowości. W takiej pozytywnej sytuacji członkowie klasy umiejętnie i z ochotą wspierają drugą osobę, w zamian otrzymując wsparcie, szacunek i autonomię. Część „my”, żyjąca własnym tokiem i zależna od poczucia wartości każdej z osób i sposobu komunikacji, pojawia się w momencie nawiązania kontaktu ze sobą, doświadczając radości, przyjemności, trudności. W większości nauczyciele i ich uczniowie funkcjonują na zasadzie dominacji i podporządkowania, z zastosowaniem systemu kar i nagród, a sposób ich komunikowania się zawiera element postawy oskarżającej i zjednującej. W sytuacjach ekstremalnych związek taki przyjmie postać ofiary i oprawcy. Pożądaną są zatem relacje między członkami zespołu, opierające się na równej więzi wszystkich osób, kiedy każdy stara się być wrażliwy, uważny, szczerzy,

bezpośredni, koncentrujący się na drugiej osobie. Dar bycia sobą urzeczywistnia się, gdy członkowie klasy stają w relacjach JA–TY, kiedy każdy przejawia wzajemny szacunek, wierność i odpowiedzialność. Nikt nie może posługiwać się drugą osobą w realizacji swoich egoistycznych celów. Każda osoba w zespole, mimo wymiany myśli, doświadcza tylko swojej świadomości. Mimo tego działają tak, jakby doświadczały wspólnego świata.

ISTOTA TWÓRCZEGO SPOTKANIA NAUCZYCIELA Z UCZNIEM W KL. I–III

We własnej koncepcji twórczości pedagogicznej – która czerpie swoje źródło z interakcyjnej teorii twórczości S. Popka, twórczości nauczycieli R. Schulza oraz poziomów twórczości E. Nęcki – wyróżniłam: 1) twórczość pedagogiczną obiektywną szerszego zakresu (obejmującą: twórczy styl pracy, samorealizację zawodową i tworzenie nowych oryginalnych idei); 2) twórczość pedagogiczną obiektywną zakresu węższego (twórcze rozwiązywanie zadań, proces zmian i tworzenie programu autorskiego); 3) twórczość pedagogiczną szerszego zakresu (jest to efektywna praca pedagogiczna i tworzenie innowacji modyfikujących lub tworzenie programu autorskiego) oraz 4) najniższy poziom twórczości pedagogicznej (to subiektywna twórczość węższego zakresu, która obejmuje tworzenie innowacji naśladowczych, produkcyjnych, inwencyjnych oraz zakres wiedzy teoretycznej na temat twórczości oraz spotkania z uczniami)¹. Całościowe ujęcie twórczości pedagogicznej nauczycieli polega na uwzględnieniu wielu czynników wchodzących w interakcję, integrujących się, działających łącznie, co prowadzi do wytworzenia przez nich nowych, oryginalnych innowacji. Twórczość tak rozumiana nie da się sprowadzić do jednej cechy, zdolności, procesu lub czynnika. Dopiero ich interakcyjne oddziaływanie w kontekście społecznym czynników makrospołecznych prowadzi do twórczej innowacji (S. Popek 2003).

Rozpatrując związek twórczości z edukacją podmiotową, wyróżniam cztery typy relacji wiążących działanie wychowawcze i jego rezultat w postaci formowania podmiotu oddziaływania. Standardowe działanie nauczyciela wyzwala twórcze dyspozycje ucznia (SN–TU). Druga relacja to standardowa praca nauczyciela, która wyzwala i utrwala standardowe zachowania uczniów (SN–SU), jest to relacja najbardziej typowa. Twórczy nauczyciel niewyzwalający twórczości ucznia (TN–SU) – to trzecia relacja. Ostatnia relacja polega na tym, iż twórczość nauczyciela

¹ O tym autorka tekstu pisała w pracach: *Uwarunkowania efektywności kształcenia nauczycieli klas I–III w zakresie twórczości pedagogicznej*, Zielona Góra 2009, oraz we współaut. z I. Paszenda *Treningi twórczości a umiejętności zawodowe*, Toruń 2010.

wyzwała twórczość ucznia (TN-TU). Twórcze postępowanie wychowującego inspiruje, wyzwala i rozwija twórcze dyspozycje uczniów. Tak jest wówczas, gdy nauczyciel opracował i realizował treningi twórczości, innowację pedagogiczną itp. Z perspektywy wychowania ludzi twórczych do podejmowania wyzwań w przyszłości ważne wydają się dwie ostatnie relacje zachodzące między nauczycielem a uczniem. Dla niniejszych rozważań ostatnia relacja jest najistotniejsza.

Ze względu na przyjęty temat tekstu, skupię się tutaj na najniższym poziomie i zakresie twórczości pedagogicznej nauczyciela, czyli jego spotkaniu z uczniem, które zawsze obejmuje dwa bieguny, tj. subiektywny, którym jest sam człowiek, i obiektywny, czyli świat jako zbiór istotnych związków, w których on żyje i funkcjonuje. Pomiędzy światem i „ja” istnieje dialektyczny proces, ściśle interakcje. Należy w tym miejscu postawić pytania: Jakie uwarunkowania twórczych rozwiązań pedagogicznych prowadzą do formowania twórczych podmiotów edukacji, zdolnych do podejmowania i realizowania działań oryginalnych, mogących twórczo przekształcać rzeczywistość? Co je rodzi? Skąd biorą się te fenomeny? Dlaczego się utrzymują oraz co z nich wynika dla konstruowania strategii wychowawczych i edukacyjnych?

Należy jednak odróżnić pedagogiczne odtwarzanie od tworzenia subiektywnego i obiektywnego. Odtwórcza praca nauczyciela polega na naśladowaniu pracy innych. Nauczycielowi do twórczości pedagogicznej niezbędne są więc: zdolności tworzenia, wiedza i doświadczenia, świadomość swoich możliwości i odwaga tworzenia (Schulz 1994).

Praca nauczyciela w dużym stopniu ma charakter nawykowy, działa on automatycznie i ma tendencję do stosowania ciągle tych samych schematów postępowania. W różnych warunkach i czasie pracuje tak samo, czyli jego praca ma charakter stereotypowy, schematyczny, sztywny. Motywy działań nauczyciela odtwórczego pochodzą z zewnątrz, działania zorientowane są na osiągnięcie wyników wyraźnie określonych, uprzednio już znanych, standardowych. W tej dziedzinie może nauczyciel nawet osiągać efekty znaczące, wybitne i godne uwagi (tamże).

Spotkanie z uczniami, a nie samo ich postrzeganie, jest istotne w pedagogicznym akcie twórczym. Wiąże się ono z intensywnością emocjonalną, siłą woli, pobudzoną motywacją, zaangażowaniem się emocjonalnym i intelektualnym (Kozielecki 1970, 2001).

Nauczyciel w bezpośrednim spotkaniu z uczniem (uczniemi) koncentruje się na relacji nadawca (nauczyciel–uczeń)–komunikat–odbiorca (nauczyciel–uczeń). Podstawą twórczego działania nauczyciela jest spotkanie, które pozwala na autentyczność, spontaniczność, wolność wyboru, twórczość i rozwój. Wychowawca i wychowanek muszą się zauważyć, rozmawiać ze sobą, wzajemnie się słuchać. Aby każda jednostka zachowała swoją podmiotowość, w sytuacjach edukacyjnych muszą

wystąpić trzy sfery – dwie indywidualne (ty i ja) i istniejące pomiędzy nimi relacje. Niepowtarzalna natura nauczyciela jest wyrażona i w pełni realizuje się poprzez bycie człowiekiem w związku z innymi ludźmi. Podstawą twórczości pedagogicznej nauczyciela jest człowiek autentyczny i dlatego jego głównym celem jest pomoc dziecku w uzyskiwaniu własnej autonomii, w odkrywaniu własnego „Ja”, w byciu twórczym, co stanowi podstawowy warunek samorealizacji obydwu podmiotów edukacji i harmonijnego rozwoju ich osoby. Nauczyciel twórczy pedagogicznie traktuje dziecko jako niepowtarzalną całość, której nie można sprowadzić do sumy składników, tj. wartości, potrzeby, zachowania i myśli. Stanowią one zintegrowaną strukturalnie i funkcjonalnie jedność. Konflikty interpersonalne powstałe między dziećmi lub między dziećmi a nauczycielem wynikają z sytuacji trudnych dla jednostki, które zakłócają jej działanie zmierzające do osiągnięcia celu.

Twórcze postępowanie nauczyciela wychowującego inspiruje, wyzwala i rozwija twórcze dyspozycje wychowanka. Tak jest wówczas, gdy nauczyciel opracował i realizował treningi twórczości, innowację pedagogiczną, gdy dokonywał zmian w strukturze sytuacji wychowawczych, aby prawidłowo funkcjonował jej każdy podmiot itp. Ważne miejsce zajmują wówczas refleksja i odpowiedzi zwrotne.

Każda jednostka jest niepowtarzalna. Dlatego działalność nauczyciela formująca, kształtująca, rozwijająca człowieka (wychowanie w znaczeniu węższym) rodzi konieczność znajdowania niekonwencjonalnych, nietypowych sposobów oddziaływania na wychowanka, tworzenia i rozwiązywania niepowtarzalnych sytuacji edukacyjnych. Z tego powodu wychowanie ma znamiona działania twórczego.

TREŚCI DZIAŁANIA TWÓRCZEGO PEDAGOGICZNIE NAUCZYCIELA²

Działanie twórcze prowadzi do twórczego wyniku. Ów schemat nie uwzględnia sytuacji wychowawczych, w czasie których podejmowane są oddziaływania z zamiarem formułowania twórczych dyspozycji jednostki. W tym sensie twórczość wychowawcza nie musi prowadzić do ukształtowania twórczego człowieka. Można podejmować działania oryginalne, nowe, wartościowe (czyli twórcze), których skutki mogą nie być wychowawcze ani twórcze.

W twórczości pedagogicznej nauczyciela ważny jest uczeń, którego działalność wykazuje cechy aktywności twórczej: automotywację, autosatysfakcję i autorealizację, przebiegające w poczuciu odpowiedzialności i świadomości celu, samodzielnym tworzeniu pożytecznych dla dziecka nowości. Nauczyciel troszczy się o to, aby dzieło stworzone przez ucznia było wartościowe dla niego z pedagogicznego

² Zob. tamże.

punktu widzenia. Istotne jest również, aby w kolejnych klasach wzrastał stopień świadomości celu uczniowskiej twórczości. Tym samym wie on, że to, co utworzył, zawdzięcza własnemu wysiłkowi i zaangażowaniu (Poppek 2003).

Opracowywane problemy twórcze, aby motywowały uczniów zarówno do chętnego ich podejmowania, jak i samodzielnego wykonywania z zadowoleniem i w poczuciu odpowiedzialności, trzeba wiązać z potrzebami dzieci i środowiska, które w tym celu trzeba na bieżąco rozpoznawać. Głównym zadaniem nauczyciela jest organizowanie warunków uczenia się, które możliwie najlepiej sprzyjałyby aktywności twórczej uczniów. Pozytywne właściwości nauczyciela sprawiają, że uczeń nie tylko jest w centrum jego uwagi, ale też motywują i angażują go w proces dydaktyczno-wychowawczy, prowadząc do jego efektywności.

Trzy czynniki warunkują aktywność twórczą ucznia: wewnętrzna motywacja, klimat jego porozumienia z otoczeniem, poczucie bezpieczeństwa i wolności. Znaczy to, że autentyczna aktywność twórcza ucznia jest motywowana wewnętrznie jako potrzeba wyrażania siebie, własnych doznań i przeżyć oraz odczuwania radości z samorealizacji (Nęcka 2001). Potrzeba uzewnętrznienia i konkretyzacji własnych myśli i odczuć uwarunkowana jest świadomością i możliwością porozumiewania się z ludźmi w mowie i piśmie oraz pełną tolerancją (tamże).

Twórczo działający pedagogicznie nauczyciel posiada duży zasób wiedzy w danym zakresie, zna język dyscypliny i stosowane metody pracy, tajniki warsztatu pracy, którymi często manipuluje adekwatnie do sytuacji. Ma ukształtowane nawyki tworzenia i szuka nowych, lepszych rozwiązań. Ma ściśle sprecyzowany cel, dla którego obiera najefektywniejszą drogę postępowania i pozyskuje wiedzę. Świadomie wykorzystuje swoją wiedzę, umiejętności, doświadczenia, myślenie intuicyjne i analityczne. Jego twórczość ujawnia się zarówno w klimacie bezpieczeństwa, jak i w sytuacjach braku zaspokojenia podstawowych potrzeb.

Klasa jako grupa społeczna, wychowawcza, może stymulować myślenie twórcze swoich członków poprzez aprobatę i uznanie dla różnorodnych twórczych pomysłów i rozwiązań (Łobocki 2002). W takiej sytuacji uczymy wychowanka szanować własne twórcze myślenie. Jednym ze sposobów jest zachęcanie do zapisywania nowych pomysłów, co pozwala później uczniom na ich analizę, ocenę, modyfikację i realizację. Uczniowie twórczy zachowują się inaczej, specyficznie, indywidualnie i nie identyfikują się z grupą i jej celami, dlatego budzą niechęć, a nawet wrogość (Poppek 2003). Zatem zadaniem nauczyciela jest likwidowanie lęku, rozwiewanie obaw, wyrabianie umiejętności unikania sankcji ze strony kolegów oraz dostarczanie informacji dotyczących procesu twórczego, zapoznawanie z tymi prawidłowościami i realizowanie ćwiczeń zwiększających możliwości twórcze wychowanków (Łobocki 2002). Nauczyciel, inspirując zainteresowania uczniów, wspiera i ocenia uczenie się inicjowane przez nich samych, a także wdraża ich do

samokształcenia, rozwijając motywację. Wymaga twórczego myślenia poprzez stawianie dziwnych, a czasem śmiesznych problemów, odpowiadając na każde pytanie, rozwiązując bardzo trudne sytuacje (tamże). Stworzone przez niego takie sytuacje zapewniają uczniom wzmożoną aktywność i czas spokoju. W każdej chwili i o każdym czasie nadchodzą twórcze pomysły. W toku zajęć nauczyciel powinien w pełni realizować pomysł, aby kształtować nawyk jego sprawdzania i urzeczywistniania. W tej sytuacji okazuje się pożyteczna ewaluacja pomysłu, pozwalająca ukazać zalety i braki, co ma prowadzić do jego ulepszenia. Dlatego trzeba zachęcać uczniów do zdobywania szerokiej wiedzy z różnych dziedzin. Dzieci twórcze dobrze czują się w szkole, w której spotykają życzliwość i cierpliwość nauczyciela, mającego dla nich czas, skłonny do słuchania i realizującego najbardziej oryginalne pomysły (tamże).

Twórcza praca nauczyciela pozwala na rozwijanie u wychowanków twórczej aktywności. Dąży on do osiągnięcia przez nich najwyższego poziomu samodzielności, rozwijania umiejętności dostrzegania różnorodnych problemów i dochodzenia różnymi drogami do najlepszych sposobów ich rozwiązywania (Kozielecki 1970). Uczy dzieci otwartości na świat i na drugiego człowieka, empatii, asertywności, a przede wszystkim akceptacji samego siebie, wiary we własne umiejętności, niezależności intelektualnej (tamże), co prowadzi w konsekwencji do planowania innowacji. Twórczy nauczyciel, tworząc klimat sprzyjający innowacjom, wychowuje uczniów w duchu inicjatywy i nowatorstwa. Twórcza praca nauczyciela obejmuje zatem: czynne podejście do swych obowiązków, samodzielne określanie cech roli, wysoki stopień wymagań, szerokie zainteresowania, podejmowanie trudnych zadań, pracę refleksyjną, zróżnicowaną, zmienną, innowacyjną, będącą wartością samoistną przy dużej adaptacyjności, co prowadzi do wewnętrzzsterowności i w konsekwencji do zmian w mikro- i makroskali.

W owym spotkaniu pedagogicznym ważna jest jego intensywność, czemu towarzyszy przyspieszone bicie serca i tempo pracy, podwyższone ciśnienie. Wyostrażają się narządy zmysłu, zachodzi stan podwyższenia świadomości, duża chłonność umysłu i selekcyjność informacji, budzi się radość. Tworzenie występuje niekoniecznie pod kontrolą uświadomionych chęci, potrzeb, celów. Dążenie do celu jest zjawiskiem bardziej złożonym. Angażuje ono wszystkie poziomy doświadczenia pedagogicznego nauczyciela (Kozielecki 1970, 2001; Popek 2003).

ZAKOŃCZENIE

Powróć do postawionych na samym początku pytań: Czy w toku edukacji podmiotowej może nastąpić twórcze spotkanie nauczyciela z uczniem w kl. I–III? Czy

obydwa podmioty edukacji mogą realizować swoją twórczość? Uważam, że założenia edukacji podmiotowej pozwalają każdemu podmiotowi być twórczym. Edukacja podmiotowa oraz twórczość nauczycieli i uczniów, wyrastają z opozycji przeciw behawiorystycznej koncepcji i czerpią inspiracje z założeń pedagogiki humanistycznej. W toku własnej twórczości pedagogicznej nauczyciel „odkrywa” siebie i uczniów, na nowo poznaje swoje możliwości oraz podopiecznych. Jest to właściwie poszukiwanie drogi do siebie i innych oraz odnajdywanie siebie i innych. Indywidualność i twórcza niepowtarzalność uczniów oraz pedagogiczna twórczość nauczyciela są wytworem odpowiedniej atmosfery, sprzyjającej kształtowaniu fantazji, wyobraźni, zainteresowań. Dzięki temu rodzi się poczucie bezpieczeństwa, zaufania, życzliwości, przynależności i współpracy. Praca nauczyciela twórczego jest aktywnością refleksyjną, dokonuje się z pełną świadomością stawianych i podejmowanych dla ich realizacji celów i środków. Nauczyciel twórczy pracuje, stosując – zależnie od warunków i sytuacji – odmienne metody i techniki działania. Jego praca jest elastyczna, dostosowana, obca jest mu jednostajność, stereotypowość i powtarzalność (Schulz 1994). Motywowany jest od wewnątrz, co oznacza, że charakteryzuje go duży stopień samodzielności (autonomii) w określaniu swych zadań oraz sposobu ich realizacji i oceny. Rezultaty pracy twórczego nauczyciela są nowe, poprzednio niepostrzegane jako istotne, odmienne od tych, które planowano i realizowano. Te cechy są charakterystyczne dla założeń edukacji podmiotowej.

LITERATURA

- Bałachowicz J. (2009). *Style działań edukacyjnych nauczycieli klas początkowych. Między uprzedmiotowieniem a podmiotowością*. Wydawnictwo WSP TWP, Warszawa.
- Kofta M. (1989). *Podmiotowość w doświadczeniach wychowawczych dzieci i młodzieży*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Kozielecki J. (1970). *Rozwiązywanie problemów*. PZWS, Warszawa.
- Kozielecki J. (2001). *Psychotransgresjonizm: nowy kierunek psychologii*. Wydawnictwo „Żak”, Warszawa.
- Lewowicki T. (1994). *Przemiany oświaty: szkice o ideach i praktykach edukacyjnych*. Wydawnictwo „Żak”, Warszawa.
- Łobocki M. (2004). *Altruizm a wychowanie*. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Magda-Adamowicz M. (2009). *Uwarunkowania efektywności kształcenia nauczycieli klas I-III w zakresie twórczości pedagogicznej*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.

- Magda-Adamowicz M., Paszenda I. (2010). *Treningi twórczości a umiejętności zawodowe*. Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń.
- Nęcka E. (2001). *Psychologia twórczości*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Poppek S. (2003). *Człowiek jako jednostka twórcza*. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Popławska A. (2010). *Podmiotowość ucznia – dekalog uwarunkowań*. W: A. Karpieńska (red.). *Dialog o edukacji wobec zmian w globalizującym się świecie*. Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok.
- Schulz R. (1994). *Twórczość pedagogiczna*. Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa.
- Sztompka P. (1988). *Socjologiczna teoria podmiotowości*. W: P. Buczkowski, R. Ciżocki (red.). *Podmiotowość: możliwości – rzeczywistość – konieczność*. Wydawnictw Ośrodka Analiz Społecznych ZMW, Poznań.

SUBJECTIVE EDUCATION AND CREATIVITY IN GRADES I-III

Abstract: Subjective education and the work of teachers and pupils grow from the opposition against the behaviorist concept and draws inspiration from the assumptions of humanistic pedagogy. In the course of the pedagogical artistic work the teacher discovers him/herself and others, and his/her and their possibilities. S/he actually tries to find a way of making contact with him/herself and others and with finding him/her and others. The work of the creative teacher is reflective; it takes place in full consciousness for their achievement of the goals. Results of the work of the creative teacher are new, previously not perceived as essential, different from the ones which were planned. These features of the artistic work are characteristic of guidelines of the subjective education.

Key words: student, subjective education, creativity